

HALADÉK A SAJTÓSZABADSÁGNAK

A VÁLASZADÁSI JOG A MÉDIASZABÁLYOZÁSBAN

Az Alkotmánybíróság 57/2001. (XII. 5.) számú határozatában előzetes normakontroll keretében alkotmányellenesnek nyilvánította a Polgári törvénykönyvet módosító, a sajtó szabadságát választadási kötelezettséggel korlátozó törvényjavaslatot. Mégsem állt ki a sajtószabadság védelmében. A többségi határozat szerint a választadás intézménye nem, csak annak szabályozási módja alkotmányellenes: a törvényjavaslat nem határozza meg a választadási jog gyakorlásának korlátait, ezzel a vélemény- és sajtószabadság aránytalan sérelmét okozza. Nem alkotmányellenes továbbá a törvényjavaslatnak az a rendelkezése, amely nem állapítja meg a személyhez fűződő jogot sértő sajtótermékre kötelezően kiszabandó közérdekű bírság felső határát. A minden jogsértés esetén mérlegelés nélkül kiszabandó közérdekű bírság intézményének alkotmányosságát a köztársasági elnök nem vitatta, az Alkotmánybíróság ezért nem vizsgálta.

Ez a tanulmány elsősorban a választadás intézményével foglalkozik, a kötelező közérdekű bírságot csak érinti. Azt a kérdést vizsgálja, hogy a választadás hogyan illeszthető a mediaszabályozás jelenlegi keretei közé. Az intézmény mind a törvényjavaslat betervezői, mind az alkotmánybírák szerint kettős rendeltetésű: kiküszöböli a személyhez fűződő jogok sérelmét és hozzájárul a közvélemény minél szélesebb alapon történő formálásához. A személyiség jogi védelmének jelenleg is igénybe vehető eszközeit számba véve megállapítható, hogy a választadási jog nem nyújt olyan többletvédelmet, amely a véleményszabadság korlátozását szükségessé tenné. A törvényjavaslat nem is elsősorban személyiségvédelmi eszközt hozott volna létre, hanem olyan intézményt, amely hozzáférési jogot biztosít az érintett médiumhoz. Ez pedig sem az Alkotmánybíróság gyakorlata, sem a médiarendszer valódi viszonyai alapján nem indokolható.

„ALKOTMÁNYOS SAJTÓTÖRVÉNY”

A választadás tartalmi kérdéseinek vizsgálata előtt azt a formai kérdést is vizsgálni kell, amelyre különvéleményében Kiss László alkotmánybíró hívja fel a fi-

gyelmet. Ahogyan a sajtó-helyreigazítás, úgy a választadás is speciális, a jogsértés körülményeihez igazodó szankció: mindkét intézmény kifejezetten a sajtót korlátozza. A sajtószabadságot érintő törvények elfogadását az alkotmány minősített többséghez köti.¹ Ez alapján vitatható az a jogalkotói gyakorlat, amely a kifejezetten a média viszonyait érintő intézményeket egyszerű többséggel elfogadott törvényekkel szabályozza. Az 1986. évi II. törvény ilyen, minősített többséghez kötött „alkotmányos sajtótörvény”. Ez a törvény a részletszabályokat külön jogszabály keretében utalva rendelkezik a helyreigazítás lehetőségéről. A sajtótörvény a helyreigazítás elnevezés alatt nem a valótlán tényekkel, hanem a személyhez fűződő jogot vagy a hiteles tájékoztatást sértő tájékoztatással szembeni fellépés lehetőségét teremti meg; bár sem a törvényjavaslat, sem a határozat nem hivatkozik rá, ez a rendelkezés formálisan a „tág értelemben vett választadás” alkotmányos alapjául is szolgálhat. Természetesen az alkotmányban támasztott formális követelményeknek megfelelő szabály tartalmilag lehet alkotmányellenes. A sajtótörvény rendelkezése szolgálhat a választadás Ptk.-beli szabályozásának alkotmányos keretként, de az abban foglaltak alkotmányossága tartalmilag éppúgy megkérdőjelezhető, mint a javaslaté.

VÁLASZADÁS ÉS SZEMÉLYISÉGVÉDELLEM

A javaslat – Ptk.-beli elhelyezése és szövegezése alapján – a személyiségvédelem eszközeit bővítette volna, ezzel a megoldással téve világossá a véleményszabadság korlátozásának indokát: az emberi méltósághoz való alapvető jog, és az ebből levezethető, a jó hírnévhez való jog védelmét. A választadás a médiumokkal szemben megállapítható új szankció, „olyan közlemény közreadására való kényszerítés, amely közleményt esetleg szabad döntés alapján nem közvetítenének”. A válaszközlési kötelezettség „a sajtószabadságnak, ezen belül a szerkesztés szabadságának a korlátozását jelenti”, teljesítése a médiumra anyagi terhet is ró. A többségi határozat megállapítja, hogy a választadás összességében „a véleményközlés tekintetében visszatartó hatással járhat”.

A választadással mint személyiségvédelmi eszközzel kapcsolatban felmerülő első probléma a közügyek

vitathatóságára gyakorolt hatása. Sem a javaslat, sem az Alkotmánybíróság határozata nem foglalkozik érdemben azzal a kérdéssel, hogy a közéleti szereplőkre, illetve a magánszemélyekre vonatkozóan indokolt a személyiségi jogok különböző mértékű védelme. A közügyek korlátlan vitathatóságát „kiemelkedő alkotmányos érdekek” minősítette az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) számú határozatában, és megállapította, hogy „nincs olyan alkotmányos érdek, amely indokolná az értékítéletek közlésének korlátozását a hatóságok és a hivatalos személyek védelmében”. A határozat értelmében a közszereplők bírálatának csak a valótlan tényállítások szabnak határt, azok is csak „tudatosan hamis közlés” esetében, illetve ha a közlőtől foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna a tények valótlanosságának vizsgálata. A lex Röpösi-határozatban a taláros testület eltekintett a fenti elv érvényesítésétől, ennek alátámasztásaként pedig egy különös fikcióval élt. Különbséget téve az alapvető jogoknak „politikai viszonylatban”, illetve „nem politikai viszonyokban” felmerülő korlátozása között, az utóbbi körben a sajtószabadság nagyobb terjedelmű korlátozását tartotta elfogadhatónak, és ebbe a körbe sorolta a válaszadás alkalmazását. Ebből sem következik azonban, hogy a válaszadási jogot kizárólag közszereplőnek nem minősülő magánszemélyek vennék igénybe kizárólag nem politikai viszonyokban. A javaslat nem zárta ki a közszereplők jogérvényesítési lehetőségét, és mivel ők állnak a média érdeklődésének középpontjában, a válaszadással is nagyobb valószínűséggel élhetnek. A válaszadás mindenképpen sértette volna a közügyek vitathatóságára vonatkozó 1994-es alkotmánybírósági követelményeket, és a jelen esetben semmi sem indokolta ennek figyelmen kívül hagyását.

Az alkotmánybírák a válaszadás nyújtotta védelmet abban látták, hogy az „biztosíthatja a közleményről tudomást szerzők tájékoztatását a sértett álláspontjáról” – ez teszi a sajtószabadságnak az emberi méltóság mint általános személyiségi jog védelme érdekében szükséges korlátozásává.² Valójában azonban nem vizsgálták, hogy a hatályos személyiségvédelmi rendszerben a válaszadás hogyan funkcionálna, a gyakorlatban mit jelentene a sértett álláspontjának megjelentetése.

A jogrendszer jelenleg hatékonyan biztosítja a személyiség védelmét polgári jogi és büntetőjogi eszközök széles körével. Az Alkotmánybíróság erre figyelemmel ítélt volna meg a válaszadás intézményének szükségességét, azt, hogy az a jelenlegi eszközökhöz képest nyújt a vélemény szabadság korlátozását megalapozó többletvédelmet. Holló András alkotmánybíró különvéleménye szerint „az alapjog többretekintésű korlátozása esetén a további korlátozás

törvényi tényállásának alkotmánybírósági vizsgálatát, a szükségesség-arányosság mércéjének alkalmazását nem önmagában az új törvényi korlátozás tekintetében kell elvégezni, hanem a meglévő és az új korlátozások komplex, egymásra vonatkoztatott értékelése alapján”.³

A válaszadási jog a személyhez fűződő jogot sértő véleményekkel és értékelésekkel szembeni fellépés lehetőségét teremtette volna meg. Vitathatatlan, hogy „egy vélemény vagy értékelés közlése [...] ugyanúgy sérthet személyhez fűződő jogokat, mint az egyszerű tényközlés”,⁴ de az nagyon is kétséges, hogy a jogsérelem kiküszöbölhető a sértett véleményének vagy értékelésének közzétételével. A javaslat elvileg a személyhez fűződő jogok bármilyen sérelme esetén lehetővé teszi a válaszadás alkalmazását, gyakorlatilag azonban elsősorban a becsület csorbítására alkalmas tartalmakkal szemben nyújthatna orvoslást.⁵

Valamely kifejezés személyiségi jogot sértő jellege nem állapítható meg általánosan érvényes kritériumok alapján. A sértett és az érintett médium közötti vitát az esetek többségében csak a bíróság döntheti el. Nem biztos, hogy a sajtó-helyreigazítási eljárás, ami a kifogásolt tények valóságának vagy valótlanosságának bizonyítására irányul, megfelelő kereteket biztosít például a becsület sérelmével kapcsolatos ügyekben. Emellett viszont a jogsérelem hatékony orvoslása végett a személyhez fűződő jogok sajtó útján történő megsértésének minden esetére elfogadhatónak tűnne a soron kívüli eljárás előírása. Másrészt a sajtó számára a bírósági út jelentős kockázattal jár. Amennyiben a bíróság megállapítja a jogsértést, a médiumnak nemcsak a sértett válaszát kell közzétennie, hanem minden esetben számolnia kell a közérdekű bírság megfizetésével is. A javaslat egésze a sajtót olyan helyzetbe hozza, hogy az inkább minden feltételezett jogsértés esetén vita nélkül eleget tesz a válaszközlési kötelezettségnek, sőt kerüli a vitatható anyagok megjelentetését.

A válaszadási jog érvényesülését alapvetően meghatározza, hogy a bíróság a vélemények és értékelések milyen körét minősíti jogsértőnek. Ehhez megfelelő kiindulópontot jelent a Legfelsőbb Bíróságnak egy eseti döntéssel kapcsolatos megállapítása: „A bírálat, az értékelés részben tartalmában, részben kifejezőmódjában lehet jogsértő, jelentheti a bírálat szabadságának a túllépését. Tartalmában jogsértő, ha valótlan tényállításokat tartalmaz vagy fejez ki, illetve a valóság hamis színben történő feltüntetésére alkalmas. [...] Kifejezőmódjában akkor jogsértő az értékelés, a bírálat, ha aránytalanul túlzó, indokolatlanul bántó, lealázó, lekicsinylő.”⁶ Az alkotmánybírák nem ragaszkodtak a tények és a vélemények közötti következetes különbségtételhez: a többségi határozat a

„tágabb értelemben vett válaszadás” alkotmányosságát vizsgálta, amely egyaránt kiterjed a jogsértő tényekkel és a jogsértő véleményekkel szembeni válaszadásra.

A valótlán tényállításokhoz kapcsolódó vélemények ellen jelenleg is megfelelő védelmet nyújt a sajtó-helyreigazítás: „A helyreigazítás szűkebb vagy tágabb értelmezése a bírói gyakorlatra tartozó kérdés. A tényállításokkal szoros összefüggésben levő vélemény leválasztása helyett az együttes reagálás lehetőségének biztosítása még értelmezhető a helyreigazítási eljárás iránti igénynek.”⁷

Míg a valótlán tényekkel okozott jogsérelmet általában orvosolja a valós tények közlése, igen nehéz lenne meghatározni a kifejezőmódjukban sértő véleményekre adott válasz tartalmát. A válaszadásnak a személyiségvédelem polgári jogi eszközei közé illesztéséből, valamint a jogérvényesítés lehetőségének szoros határidőkhöz kötéséből az következik, hogy a javaslatban megfogalmazott szankció célja elsősorban az elszenvedett sérelem kiküszöbölése lett volna. A köztársasági elnök a válaszközlés korlátozott reparatív hatására hivatkozott indítványában. Míg a tények objektív mérce alapján értékelhetők – igazak vagy hamisak –, a véleményeket minden befogadó maga értékeli és szubjektív megítélésétől függően fogadja vagy veti el. A jogsérelm kiküszöbölését a sértett társadalmi megítélésének kedvezővé válása jelentené, azonban „a sértett véleményének vagy értékelésének közlése egyáltalán nem eredményezi szükségszerűen a közvélekedés megváltoztatását”.⁸

A javaslat megfogalmazása a válasz tartalmával kapcsolatban lehetővé tesz egy igen szűk és egy igen tág értelmezést, ezzel nagyon bizonytalanná téve az intézmény rendeltetését, természetét. Reparatív szankcióként az intézmény nem biztosítana többet a jogsérelmre adott válasz lehetőségénél: a sértő tartalmakkal szemben a sértett legfeljebb felháborodásának, tiltakozásának adhatna hangot.⁹ A válasz tehát nem a jogsértő anyag egészére, hanem kizárólag a jogsértő kifejezésekre irányulhat. Így értelmezve az intézmény igen kis mértékben bővíti a személyiségvédelem eszköztárát. Jogsérelm esetén a sértett jelenleg követelheti, hogy a jogsértő – adott esetben a médium – nyilatkozattal vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén – adott esetben magában a jogsértést elkövető médiumban – az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak.¹⁰ A jogsértésre adott válasz ehhez képest mindössze annyi többletjogot jelentene, hogy a tiltakozást maga a sértett fogalmazná meg. A Ptk. alapján ugyanakkor jelenleg sincs akadálya annak, hogy az elégtételt jelentő nyilatkozat tartalmát a bíróság a sértett követeléseinek figyelem-

bevételével állapítsa meg. Annak ellenére, hogy a válaszadás polgári jogi szankcióként az emberi méltóság védelmét szolgálja, alkalmazása a hatályos személyiségvédelmi eszközökhöz képest nem jelentene olyan többletvédelmet, ami a sajtószabadság korlátozását elengedhetetlenül szükségessé tenné.

A többségi határozat végeredményben szintén a válasz tartalmának túlzott határozatlansága miatt ítélte alkotmányellenesnek a javaslatot. A Ptkm. „a válaszadás jogát nem korlátozza”, ezzel pedig a véleményszabadság aránytalan sérelmét okozza. Ennek kiküszöbölésére a határozat útmutatást nyújt a jogalkotónak: a válasz nem lehet jogsértő, terjedelme nem haladhatja meg lényegesen az alapközlemény terjedelmét, tartalma nem terjedhet túl az alapközleményén, korlátozni kell a több érintett által érvényesíthető válaszadást. A határozat összességében nem támaszt olyan követelményeket, amelyeket a mindenre elszánt törvényhozó ne teljesíthetne. Ez pedig a sajtószabadságra nézve nem túl biztató.

VÁLASZADÁS ÉS HOZZÁFÉRÉS-SZABÁLYOZÁS

A javaslat szövegéből az előzőnél tágabb értelmezés is kiolvasható. E szerint a sértett saját véleménye vagy értékelése közzétételének követelésével nemcsak arra kapott volna lehetőséget, hogy saját megfogalmazásában kérje ki magának a jogsértést, hanem arra, hogy a jogsértő tartalomra válaszolva az adott kérdésben kifejtse saját álláspontját. Így értelmezve a válasz nem a jogsérelmet orvosolja, hanem annál szélesebb körű megszólalási lehetőséget biztosít a jogsértő sajtótermékben.

A válaszadás intézményét sem a javaslat betérjesztői, sem az alkotmánybírák nem tekintették kizárólag személyiségvédelmi eszköznek. Olyan eszközt láttak benne, amely „segítséget nyújt azoknak, akik egyébként gyengébb pozícióban vannak, mint a tömegtájékoztatói eszközök fölött rendelkezők”.¹¹ A válaszadási jog alkotmányosságának igazolására a javaslat betérjesztői az emberi méltóság és a jó hírnév védelme mellett hivatkoztak arra, hogy „a szabad véleménynyilvánítás alkotmányos elvébe ütközik az egyoldalú tájékoztatás, a »hallgattassék meg a másik fél is« elvének figyelmen kívül hagyása”.¹² Ezt az értelmezést támasztja alá, hogy a lex Rúpássy előszele, a lex Pokol a válaszadást nem személyiségi jogi sérelemhez kötötte, annak „a társadalmilag hátrányosnak tekintett vélemény és értékelés” ellen lett volna helye – e megoldás leplezetlen célja a hozzáférés biztosítása. A jelen esetben vizsgált törvénymódosítás előterjesztői az új jogintézménytől az általuk ideálisnak gondolt

média-étosz megvalósulását várták, amelyben az egyes médiumok „a vélemények széles skálájával ismergetik meg olvasóikat, nézőiket, illetve gondosan ügyelnek arra, hogy egy-egy markáns vélemény közlését követően az ellenvéleménynek is helyt adjanak”.¹³ Az Alkotmánybíróság felismerte és elfogadta ezt a célkitűzést; megállapította, hogy „a válaszadási kötelezettséget [...] a közvélemény minél szélesebb alapon történő formálása, a több forrásból származó tájékoztatás indokolja”. Ez az elképzelés messze túlmutat a személyiségvédelem határain, és a válaszadással a médiához való hozzáférést szabályozza. A válaszadási jog hozzáférés-szabályozásként történő értelmezését Bihari Mihály alkotmánybíró fogadja el legkövetkezetesebben, párhuzamos indokolása szerint az intézmény kifejezetten „a sajtóban megjelenő vélemények pluralitásának biztosítását, a véleménymonopólium kialakulásának megakadályozását, a nem egyenlő eszközökkel folytatott nyilvános viták során a véleménypluralitást” szolgálja.

A véleménypluralitás megvalósulását szolgáló válaszadási jog jelenleg is létezik a jogrendszerben. A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (a továbbiakban: Rtv.) a rádió – vagy televízió – műsorszolgáltatót meghatározott álláspont közzétételére kötelezi, amennyiben az „a vétekkörzet lakosságát foglalkoztató társadalmi kérdésben egyoldalúan tájékoztat, különösen ha a vitatott kérdésben egyetlen vagy egyoldalú álláspont megjelenítésére vagy kifejezésére ad lehetőséget, vagy ha egyéb módon súlyosan megsérti a kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményét”.¹⁴ Az Rtv.-ben megfogalmazott válaszadási jog a hagyományos elektronikus médiumokkal (rádió, televízió) szemben támasztott kiegyensúlyozottság érvényesítésének eszköze, amely külső beavatkozással szélesíti a megjelenített vélemények körét. A kiegyensúlyozottság a médiumot működtető szervezet – a tulajdonos, a szerkesztő – szempontjából a véleményszabadság, a szerkesztési szabadság jelentős korlátozása: nem képviselheti feltétel nélkül saját álláspontját, és helyt kell adnia olyan véleményeknek, amelyekkel nem ért egyet. A társadalomban jelen lévő különböző érdekcsoportok számára a kiegyensúlyozottság a médiumhoz való hozzáférést, az őket érintő kérdésekben való megszólalás lehetőségét biztosítja. Végül a társadalom egésze számára a nyilvánosság megfelelő működésének garanciáját jelenti, amelyben elvileg a társadalom minden egyes tagja egy meghatározott kérdésben az összes releváns vélemény ismeretében alakíthatja ki saját álláspontját. A Ptk. módosítása – tágabb értelmezése mellett – ezt a hozzáférési jogot terjesztette volna ki a sajtó egészére. Kérdés azonban, hogy van-e ennek alkotmányos indoka.

A SAJTÓSZABADSÁG AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN

Az Alkotmánybíróság a 37/1992. (VI. 10.) számú határozatában dolgozta ki a sajtószabadság többszintű, az egyes médiumok jellemzőihez igazodó korlátozhatóságának rendszerét, megteremtve ezzel a hatályos médiaszabályozás alapjait. A lex Répássy-határozat azonban meg sem említi az 1992-es döntést, kapcsolatát a jelen ügygel, a különvélemények közül is csak Kukorelli István alkotmánybíró vizsgálja. Ahogyan a közszereplők személyiségvédelmével kapcsolatban, az alkotmánybírák a médiumok differenciált szabályozhatóságával kapcsolatban is lényegében magyarázat nélkül tekintettek el a maguk által meghatározott keretek figyelembevételétől.

Az 1992-es határozat szerint az államnak kötelessége, hogy biztosítsa a demokratikus közvélemény kialakulásának feltételeit és működése fenntartását, azt, hogy lehetővé váljon minden releváns vélemény nyilvános kifejezésre juttatása és ütköztetése. A demokratikus közvélemény e kötelezettség alapján a médiaszabadság külső korlátja. A média társadalmi rendeltetése, a tájékoztatásban és a véleményformálásban betöltött szerepe a sajtószabadság sajátos – a véleményszabadság anyajogából levezetett más alapjog vonatkozásában nem érvényesülő – korlátozásának alapja lehet. A korlátozhatóság azonban nem független az egyes médiumok technikai és társadalmi jellemzőitől. A médium sajátosságai határozzák meg azt, hogy az állami beavatkozás milyen módja és terjedelme képes garantálni a lehető legtöbb vélemény megjelenítését.

Az 57/2001. (XII. 5.) AB határozatban a demokratikus közvélemény alakításában betöltött szerep nem a sajtószabadság korlátozásának, hanem éppen a sajtószabadság biztosításának elsődleges indokaként jelenik meg. Az Alkotmánybíróság értékes és kevésbé értékes közlemények között különböztet: a vélemény- és sajtószabadság szűk körben korlátozható akkor, „ha politikai vitáról, az állam bírálatáról van szó”, tágabb körben, ha „a közleményt gazdasági érdekből a gazdasági élet egyik résztvevője teszi gazdasági verseny keretei között a gazdasági élet másik résztvevőjéről”. Másképpen érvényesül a sajtószabadság akkor, amikor a sajtó politikai – tájékoztató, közvéleményformáló – szerepet tölt be, mint amikor „csak” a véleménynyilvánítás eszköze. Ebből a megközelítésből a sajtószabadság elgondolkodtató koncepciója vezethető le: a politikai lapok szabadsága például szélesebb, mint az elsősorban gazdasági vállalkozásnak tekinthető bulvárlapoké, a hírműsorok érdemesebbek a védelemre, mint a szórakoztató műsorok. A határo-

zatban az alkotmánybíráknak az a – tulajdonképpen már az 1992-es döntésből is kiolvasható – törekvése fejeződik ki, hogy a sajtószabadság garantálásának valamilyen önmagán túli indokot keressenek; ezt az indokot a közvélemény-formáló szerepben találták meg. Alátámasztja ezt a 22/1999. (VI. 30.) AB határozat is, amely szerint „a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő alkotmányos alapjog biztosítása az állam alkotmányos kötelezettségévé teszi a közszolgálati műsor- és hírszolgáltatók folyamatos és zavartalan működését”. Ebben az álláspontban a média mint információs és tájékoztatási monopólium jelenik meg, pedig a közérdekű adatok mindenki számára, bármilyen intézményi közvetítés nélkül elérhetők. Nem igaz, hogy a közösség tájékoztatásának egyetlen eszköze a sajtó (vagy éppen a közszolgálati média), és az sem igaz, hogy a média szabadságát feltétlenül a közvélemény formálásában betöltött szerepére kell visszavezetni. A sajtószabadság a politikai jellegű hírektől való tartózkodás szabadságát is magában foglalja. A közügyek megvitatásában, a közvélemény alakításában való részvétel a sajtónak elsősorban joga, nem pedig kötelessége. Véleményem szerint nem fogadható el a politikai nyilvánosság alakításában szerepet nem vállaló – egyébként viszont társadalmilag hasznos és szükséges – médiumok diszkriminációja. A sajtó minden formájára igaz, hogy „a szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi”.¹⁵

HOZZÁFÉRÉS A SZŰKÖS ERŐFORRÁSOKHOZ

Az Alkotmánybíróság a 37/1992. (VI. 10.) számú határozatában rögzítette azokat a feltételeket, amelyek szükségessé és alkotmányosan indokoltá teszik a médiumhoz való hozzáférést, azaz meghatározott álláspontok megjelenítésének jogi kikényszerítését. A hozzáférés szabályozásával az állam a véleményszabadság gyakorlásához szükséges szűkös javakat a közérdek érvényesülésére figyelemmel osztja el, így biztosítva, hogy a társadalmi nyilvánosság a vélemények lehető legszélesebb körének összemérésén alapuljon. Az állami beavatkozás eredményeként a médiapiacra elvileg több szereplő, a vélemények piacán elvileg több álláspont jelenhet meg, mint amennyinek a szűkös erőforrások természetes – piaci – körülmények között teret engednének. A hagyományos elektronikus médiára vonatkozó jogszabályok ennek megfelelően egyrészt a műsorszolgáltatási jogosultságok, másrészt a műsoridő elosztásáról rendelkeznek; ezek érvényesítése speciális engedélyezési és felügyeleti eljárások keretében történik. A beavatkozás egyik for-

mája a szolgáltatók tulajdonosi szerkezetére és piacszerezésére vonatkozó, az általános versenyszabályoknál szigorúbb feltételek előírása. Ennek célja, hogy a korlátozottan rendelkezésre álló fizikai tényezők elosztásánál a lehető legnagyobb számú önálló médiapiaci szereplő jusson tartalomszolgáltatási lehetőséghez.¹⁶ A hozzáférés-szabályozás másik módja a speciális tartalomszabályozás. Ahhoz, hogy a közügyek vitatásában az adott kérdésre vonatkozó minden releváns álláspont kifejezésre jusson, az állam előírja a szolgáltatás sokszínűségének és kiegyensúlyozottségének követelményét.¹⁷

A 37/1992. (VI. 10.) AB határozat szerint a legnagyobb terjedelmű állami beavatkozás a közpénzekből, társadalmi ellenőrzés alatt működő közszolgálati médiumok esetében igazolható. Ez biztosítja – legalábbis elvileg – az alapvető információs és kulturális szolgáltatásként funkcionáló, a nem piacképes tartalmakat megjelenítő közszolgálati műsorszolgáltatók viszonylagos védelmét a médiapiaci versennyel szemben, valamint a működéshez felhasznált közpénzek hatékony felhasználását. A közszolgáltatásigazgatásról szóló törvény szerinti a társadalom egészét szolgálja meg, a közszolgálati médiumokhoz ezért minden társadalmi érdekcsoportnak egyenlő eséllyel kell hozzáférnie. A széles körű hozzáférés a közszolgáltatásigazgatást egyrészt a társadalmi nyilvánosság meghatározó fórumává teszi, másrészt garantálja az intézmények pártatlanságát. Ennek megfelelően rájuk nézve „a törvényhozó olyan törvényeket köteles alkotni, amelyek anyagi, eljárási, valamint szervezeti rendelkezésekkel a teljes körű, kiegyensúlyozott arányú és valószínű tájékoztatást az egyes intézményeken belül lehetővé és kötelezővé teszik, és az ilyen működés megőrzését biztosítják”.¹⁸

A közszolgálati szférán kívüli elektronikus médiumok befolyásolására az Alkotmánybíróság a fentivel szűkebb terjedelmű beavatkozást tartott indokoltnak. A sajtószabadság sajátos korlátozásának e körben is helye van, mivel „az alapjog gyakorlását összhangba kell hozni megvalósítása technikai feltételeinek »szűkösségével«, azaz a felhasználható frekvenciák (belátható időn belül) véges voltával”. Ezzel a magyar alkotmánybírák követték más országok alkotmányvédő szerveinek gyakorlatát, többek között az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának a Red Lion-ügyben hozott – az 57/2001. (XII. 5.) AB határozatban tévesen idézett – ítéletét, amely a Szövetségi Kommunikációs Bizottság *fairness doctrine*-jét a frekvenciaszűkösségre hivatkozva találta összeegyeztethetőnek az első kiegészítéssel.¹⁹ A szűkösség túlzó értelmezése lenne azt állítani, hogy a kirekesztett véleménynek egyáltalán nincs lehetősége a nyilvánosság előtt kifejezésre jutni – a nyilvánosság soha nem szűkül egyetlen

len médiumra. Az elektronikus média azonban nemcsak meghatározhatja a nyilvánosság témáit és szereplőit, de hatékonyan elő is segítheti a neki tetsző álláspont széles körű elfogadását. Ennek egyik összetevője az, hogy a tömegkommunikáció mint egyirányú folyamat nem biztosítja a közleményekre történő reagálás lehetőségét, a közösség aktív részvételével zajló vitát – ezzel a közlemények feltétel és kritika nélküli elfogadására ösztönöz. A német Alkotmánybíróság szerint az elektronikus médiumok működéséből származó további sajátos veszélyforrások a széles körben kifejtett hatás, az aktualitás, valamint a mozgóképek, hangok és élő tudósítások meggyőző ereje.²⁰

Az Alkotmánybíróság 1992-es határozata szerint a demokratikus közvélemény védelme érdekében a médiumok működését jogilag részletesen szabályozott szervezeti megoldásokkal úgy kell befolyásolni, hogy elvileg lehetővé tegyék a társadalomban jelenlévő vélemények teljes körű, kiegyensúlyozott arányú és valóság-hű kifejezésre jutását, valamint a közérdeklődésre számot tartó eseményekről és tényekről való elfogulatlan tájékoztatást. E médiumoknál tehát a demokratikus közvéleményre tekintettel szintén szükség van a hozzáférés szabályozására, a nyilvános fórumok elérhetőségének állami garantálására. A határozatban megfogalmazott követelményekkel kapcsolatban két dolgot kell kiemelni. Egyrészt a kiegyensúlyozottságot az Alkotmánybíróság nem az elektronikus média egészére tartja érvényesítendőnek, hanem csak ennél jóval szűkebb körben, a szűkös erőforrásokat felhasználó médiumokra vonatkozóan. A kiegyensúlyozottság megvalósulását másrészt nem az egyes médiumokat, hanem „a rádió és televízió egészét tekintve kell biztosítani; a törvényhozó döntésére tartozik, hogy az ezt a kötelezettséget alapvetően viselő országos közszolgálati rádió és televízió mellett milyen terheket hárít a helyi és kereskedelmi adásokra”.²¹

A kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményét a magyar jogrendszerben az Rtv. állapította meg. A kiegyensúlyozottság érvényesítésének és a Ptk. most vizsgált módosításában megfogalmazott válaszadásnak a szabályozásában nagyon hasonló elemek fedezhetők fel, mindenekelőtt a jogkövetkezményekre és az eljárásra vonatkozóan. A sértett mindkét intézmény segítségével gyors eljárás keretében lehetőséget kap saját véleménye vagy értékelése, illetve álláspontja megjelenítésére, sőt mindkét szankcióhoz kapcsolódik bírság. A hasonlóság alapján indokoltnak tűnik a már régebb óta hatályos jogintézmény vizsgálata. A kiegyensúlyozottság Rtv.-beli szabályozásának elemzése arra mutat rá, hogy ez a követelmény elsősorban nem az egyéni érdekeket, hanem a közérdeket védi olyan sérelmekkel szemben, amelyeket a

nyilvánosság korlátozottan rendelkezésre álló fórumairól való kizszorulás okoz.

Az Rtv. a kiegyensúlyozottságot egymással szorosan összefüggő, a szerkesztés szabadságát korlátozó tartalmi követelmények egységeként határozza meg; kimondja, hogy a közérdeklődésre számot tartó hazai és külföldi eseményekről, vitatott kérdésekről a tájékoztatásnak sokoldalúnak, tényszerűnek, időszerűnek, tárgyilagosnak és kiegyensúlyozottnak kell lennie.²² A kiegyensúlyozottság olyan átfogó követelmény, amelynek megvalósulásához szükség van az egyes rész követelmények teljesülésére: a tájékoztatás csak akkor lehet kiegyensúlyozott, ha sokoldalú és tárgyilagos – ekkor már teljesül a tényszerűség is, amihez kapcsolódik az időszerűség.²³ A törvény arra kötelezi a műsorszolgáltatót, hogy az adott kérdésre vonatkozóan megszólaltassa minden releváns vélemény hiteles képviselőjét. A releváns vélemények köre csak konkrét esetekben határozható meg, ugyanakkor „a kiegyensúlyozottság követelménye objektív. Vagyis nem az a kérdés csupán, vajon [a műsorszolgáltató] nem akarja-e szántsándékkal előnyben részesíteni valamely ideológia vagy politikai párt képviselőit, hanem az is, nem teszi-e ezt akarata ellenére.”²⁴

A törvényhozó túlteljesítette az Alkotmánybíróság által támasztott követelményeket: a kiegyensúlyozottságot minden egyes műsorszolgáltatóval szemben megköveteli. Vitatható ennek a megoldásnak az alkotmányossága, elsősorban azért, mert az elektronikus médiumok jelentős része már nem függ a frekvenciák szűkösségétől. Az Rtv. azonban nem várja minden egyes műsorszámotól az összes vélemény bemutatását; a kiegyensúlyozottságnak alapvetően a műsorszolgáltatásban közzétett műsorszámok összességében, illetve ezek bármely tartalom vagy műfaj szerinti csoportjában kell megvalósulnia.²⁵

KIEGYENSÚLYOZOTTSÁG ÉS VÁLASZADÁSI JOG

A kiegyensúlyozott tájékoztatás követelménye nem csak törvényi deklaráció; annak érvényesítésére az Rtv. létrehozott egy speciális jogorvoslati fórumot és egy speciális eljárást, megsértését pedig megfelelő szankciókkal bünteti. Egyoldalú tájékoztatás esetén a jogsérelem kiküszöbölése végett a sértettnek először a műsorszolgáltatóhoz kell fordulnia, külső fórumok csak az egyeztetés eredménytelensége esetén avatkoznak a vitába.²⁶ Kifejezetten ennek az eljárásnak a lebonyolítására jött létre az Országos Rádió és Televízió Testület (a továbbiakban: testület) panaszbizottsága, amely az egyes esetekben háromtagú tanácsban jár el.²⁷ A kiegyensúlyozottság sérelmét az

Rtv. vagy az érintett válaszadási jogával, vagy a panaszbizottság által meghatározott tartalmú közlemény közzétételével orvosolja. A panaszbizottság határozatában arra kötelezheti a műsorszolgáltatót, hogy lehetőséget adjon a kifogást tevőnek álláspontja megjelenítésére, illetve arra, hogy a határozatban megjelölt időpontban és módon, értékelő magyarázat nélkül közölje a panaszbizottság állásfoglalását. Ezen felül a tájékoztatás kiegyensúlyozottságának súlyosabb vagy ismételt sérelme esetén kezdeményezheti, hogy a testület bírságot szabjon ki.²⁸

A hozzáférés-szabályozás és a személyiségvédelem az Rtv. biztosította válaszadási jog esetében is összekapcsolódhat. A kiegyensúlyozottság egyéni érdeksérelemhez kapcsolódó megsértése nagyon gyakran a személyhez fűződő jogok sérelmével is jár; ha a kifogást tevő lehetőséget kap álláspontja megjelenítésére, lényegében megvalósul a „tág értelemben vett válaszadás”. Az egyoldalú tájékoztatás a jó hírnév sérelmét okozta abban a műsorban, amely meg nem nevezett gazdasági társaságok jogszerűtlen magatartásával foglalkozott, a kérdéssel kapcsolatos véleményeket ismertetett. A riport végén az ügyben nem érintett panaszos cégtáblája volt látható. Az eljáró tanács szerint a panaszos nevének a riportban való szerepeltetése estén a sokoldalúság, tárgyilagosság és kiegyensúlyozottság követelménye akkor teljesül, „ha az így érintetté vált és megismert panaszos véleményét kifejtheti az adott műsorban”.²⁹ A kiegyensúlyozottság érvényesítése lehetővé teszi a valótlan, hírnévrontó tartalmakkal okozott személyiségi jogi sérelem kiküszöbölését. Egy másik ügyben a tájékoztatás egyoldalúsága indokolatlanul bántó kifejezések használatával valósult meg. Az egyik közszolgálati műsorszolgáltató műsorában számos negatív, a becsület csorbítására alkalmas megállapítás hangzott el a zsidó hitközség egykori és mai vezetőiről, akik közül a riport kizárólag a kifogást tevőt jelölte meg név szerint. Az érintett becsületének sérelmét a tájékoztatás egyoldalúsága okozta, a műsorszolgáltató mindkét jogsértést „helyrehozhatná [...] azzal, hogy szót ad a panaszosnak a műsorban”.³⁰

A hozzáférési jog azonban nagyon gyakran nem kötődik egyéni érdeksérelemhez. Valódi rendeltetése annak vizsgálatával állapítható meg, hogy ki és milyen feltételekkel jogosult panaszra, illetve válaszadásra. Az Rtv. szerint panaszbizottsági eljárást a kifogást tevők két csoportja, egyrészt „a kifejezésre nem juttatott álláspont képviselője”, másrészt „a sérelmet szenvedett” kezdeményezhet.³¹ A törvény szövegéből az következik, hogy a kiegyensúlyozottság megsértésekor a kifejezésre nem juttatott álláspont képviselőjén kívül mások is sérelmet szenvednek. A panaszbizottság ez alapján a lehető legszélesebben ha-

tározza meg a panaszra jogosultak körét: gyakorlatában a kiegyensúlyozottságot a műsorszolgáltatás legáltalánosabb követelményének tekinti, amelynek megsértése a közösség egészét érinti, védelmében a közösség bármely tagja felléphet.³²

A panaszbizottság néhány esetének elemzése arra ad választ, hogy a kiegyensúlyozottság megsértése milyen feltételek mellett teremt jogot a megszólaláshoz, a válaszadáshoz. Elutasította a panaszbizottság azt a bósi vízlépcsővel foglalkozó műsorra vonatkozó panaszbeadványt, amelyben a panaszos kifogásolja, hogy az általa képviselt társadalmi szervezet nem kapott lehetőséget álláspontja kifejtésére.³³ Ugyanennek a panaszosnak azt a beadványát is megalapozatlannak találta az eljáró tanács, amelyben azt kifogásolta, hogy – miközben egy másik civil szervezet álláspontját a műsorszolgáltató ismertette – az általa képviselt szervezet NATO-csatlakozással kapcsolatos véleményét „nem szerkesztették be a műsorba”.³⁴ A panaszbizottság szerint a műsorszolgáltató ezekben az esetekben eleget tett a kiegyensúlyozottság követelményének, mivel minden releváns álláspontot megjelentetett. A műsorban megszólaltatott személyek a döntés értelmében képviselték az adott kérdésre vonatkozó összes releváns véleményt; a panaszos álláspontja akkor is kifejezésre juthatott, ha ő maga nem kapott lehetőséget annak ismertetésére.

Helyt adott a panaszbizottság egy közvéleménykutató intézet panaszának, amelyben az intézet azt kifogásolta, hogy a közszolgálati televízió híradója nem ismertette a pártok támogatottságára vonatkozó kutatásainak eredményét, miközben közzétette két másik közvélemény-kutató mérési eredményeit. A kifogást tevő intézet a híradóban közöltektől jelentősen eltérő eredményekre jutott. Az eljáró tanács megállapította, hogy „egyetlen közvélemény-kutató sem formálhat igényt mérési eredményeinek a híradóban történő közzétételére”, de az adott esetben a kiegyensúlyozott tájékoztatás megkövetelte volna az eltérő eredmények ismertetését.³⁵ Ebben az esetben nem jelenhetett meg minden releváns álláspont: a tájékoztatás egyoldalú volt. Ez sérti a meg nem jelenített álláspont képviselőjének érdekeit és sérti a közösség érdekeit. A közösség csak akkor alakíthat ki megalapozott, önálló véleményt, ha az ellentétes álláspont képviselője lehetőséget kap a megszólalásra. Az egyéni érdek érvényesülése a közérdek érvényesülésének feltétele, a kifogást tevő válaszadási jogának érvényesítésével teljesül a tájékoztatás kiegyensúlyozottsága.

A kiegyensúlyozottság követelményét mindegyik ismertett döntés a közérdekhez kapcsolja. Nem sértül a közérdek, ha a releváns vélemények kifejezésre jutnak, mert a műsorszolgáltatás így megfelelő segít-

séget nyújt a közönségnek saját véleménye kialakításához. Ehhez képest a magánérdek – a panaszos, az egyén véleménynyilvánításához fűződő érdeke – másodlagos: figyelmen kívül hagyható, ha nem befolyásolja a közérdek érvényesülését, érvényesítendő, ha az a közérdek érvényesüléséhez szükséges. A tájékoztatás egyoldalúságára hivatkozva „senki sem követelheti [...] azt, hogy személye szerepeljen valamelyik hírműsorban”.³⁶ A kiegyensúlyozottság érvényesülése nem a lehető legnagyobb számú szereplő megszólaltatásától, hanem az adott kérdésre vonatkozó álláspontok lehető legszélesebb körének bemutatásától függ. Az Rtv. is rögzíti ezt az elvet abban a rendelkezésben, amely szerint „nem élhet a kifogásolás jogával a kifogást tevő, ha az ismertetésre nem juttatott álláspontja ismertetésére ezen álláspont más képviselője már lehetőséget kapott”.³⁷ A kiegyensúlyozottság követelményében egy beszélő (a műsorszolgáltató) egyéni érdekével – véleményszabadságával, szerkesztési szabadságával – szemben nem egy másik beszélő (a meg nem szólaltatott) egyéni érdeke – véleményszabadsága, megszólalási joga – áll, hanem a teljes körű tájékozódáshoz fűződő közérdek. A vitatott kérdések teljes körű megismerése alapvető feltétele a megalapozott vélemény- és akaratképzésnek, ami nélkül demokratikus döntéshozatal és ellenőrzés nem képzelhető el. A kiegyensúlyozottság rendeltetése alapján tehát a műsorkészítők szerkesztési szabadságát a közönségnek a teljes körű tájékozódáshoz való joga korlátozza.

A kiegyensúlyozottság korlátaira hívja fel a figyelmet a testületnek egy panaszbizottsági határozat elleni fellebbezés során született döntése. A testület a panasznak helyt adott, és ennek indoklásaként megállapította, hogy „az adás keretében a műsorszolgáltató a kormány álláspontját és az azzal szemben megnyilvánuló ellenzéki véleményt ismertette. A társadalomban azonban az ismertetéstől eltérő álláspont is létezik, ezen vélemény megjelenítésére azonban nem került sor.”³⁸ A határozat az elektronikus médiumok teremtette nyilvánosság reprezentativitására mutat rá, arra, hogy a sokszínűség nem terjedhet túl az uralkodó nézetek bemutatásán. A társadalmi kérdéseket a média gyakran a kormány–ellenzék szembenállásra egyszerűsíti le, és az ide nem besorolható vélemények kiszorulnak a nyilvános térből. A műsorszolgáltatótól ugyanakkor nem várható el, hogy – akár egy műsor számon belül, akár a műsor egészében – mindenkit megszólaltasson, akinek az adott kérdésben véleménye van: egy-egy kérdésben elvileg minden egyes személynek és csoportnak van véleménye és joga ahhoz, hogy ezt nyilvánosságra hozza.

A panaszbizottság erre vonatkozóan rugalmas mércét állított, amikor egy határozatában kimondta, hogy

egy álláspontok be nem mutatása ellenére nem sérült a kiegyensúlyozottság követelménye, mert „a műsorszolgáltató az adott helyzetben elvárható gondossággal próbálta kiválasztani a bekövetkezett esemény szélesebb összefüggéseinek megvilágításához szükséges hírforrásokat, észrevételeket”.³⁹ Egy másik döntés azért nem állapított meg jogsértést, mert a műsor szerkesztői „az ügy bonyolultságának megfelelően körültekintően jártak el”.⁴⁰ Az elvárható gondosság természetesen nem terjed túl a megszólalás lehetőségének felajánlásán: nincs helye panaszbizottsági eljárásnak, ha a kifogást tevő álláspontjának ismertetésére lehetőséget kapott, de azzal nem élt.⁴¹ Nem teljesül az elvárható gondosság azzal, ha a hallgatók telefonon elmondott véleményét élőben közvetítő műsorban a műsorvezető felszólítja a panaszost, hogy „ő is telefonálhat, ha nyilatkozni kíván”.⁴²

A kiegyensúlyozottság a törvény rendelkezései és a panaszbizottság gyakorlata alapján összességében a műsorszolgáltatásban érvényesítendő objektív követelmény, amely az adott kérdést érintő, elvárható gondossággal összegyűjtött lehető legtöbb releváns vélemény megjelenítésével elősegíti a közönség megalapozott vélemény- és akaratképzését.

TERMÉSZETES SOKSZÍNŰSÉG

Jelenleg a rádió és a televízió kívül más médiumot jogszabály nem kötelez meghatározott vélemények megjelenítésére. Az Alkotmánybíróság 1992-es döntése szerint a közszolgálati és a frekvencián terjesztett műsorszolgáltatásokon kívüli körben – így mindenekelőtt a nyomtatott sajtó esetében – „a sajtószabadságot [...] elsősorban az állam tartalmi be nem avatkozása biztosítja”. Az Alkotmánybíróság tehát csak az elektronikus médiumok egy részénél látta szükségesnek a sajtószabadság sajátos korlátozását, a pozitív állami beavatkozást. Míg ezekben az esetekben az állam beavatkozása mesterségesen teremtette meg a demokratikus közvélemény működésének feltételeit, minden más médium esetében a be nem avatkozás éri el ugyanezt a célt. „Ezzel a tartózkodással az állam elvileg lehetővé teszi, hogy a társadalomban meglévő vélemények, valamint a közérdekű információk teljessége megjelenjen a sajtóban.” Alkotmányosan nem indokolható a nyilvánosság rendelkezésre álló fórumainak megosztása, az azokhoz való hozzáférés jogi kikényszerítése, mivel nincs olyan tényező, ami kizárná tetszőleges számú új fórum alapítását. Külső beavatkozás nélkül is elvileg minden álláspontnak egyenlő esélye van a nyilvánosság előtt megjelenni. A természetes sokszínűség fenntartása végett az állam csak kirívó esetekben léphet fel; feladata

annyi, hogy megakadályozza a tájékoztatási monopóliumok kialakulását.

A nyomtatott sajtóra vonatkozó hozzáférés-szabályozást vizsgálta az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága egy – a megtámadott képviselőjelöltnek válaszdási jogot biztosító – floridai törvény alkotmányosságának vizsgálatakor.⁴³ Az amerikai bírónak lényegében ugyanazt a kérdést kellett eldönteniük, mint a magyar alkotmányöröknek a lex Rúpássyval kapcsolatban. A két testület nagyon hasonló feltételekből kiindulva alapvetően eltérő eredményre jutott. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság döntése szerint a kormányzat által kikényszerített hozzáférési jog elkerülhetetlenül „elfojtja az erőt és korlátozza a nyilvános vita sokoldalúságát”. Mivel a törvény a szerkesztők feladatait részben átveszi, akkor sem volna összeegyeztethető az első kiegészítéssel, ha a kötelező hozzáférést teljesítve az újság nem nézne szembe járulékos költségekkel és a válaszdással számolva nem kényszerülne hírek és vélemények közlésének mellőzésére. Az újságba kerülő anyagok kiválasztása, valamint a terjedelem és tartalom korlátaira vonatkozó döntések, továbbá a közügyekkel és a köztisztviselőkkel való bánásmód – akár tisztességes, akár nem az – a szerkesztői ellenőrzés és megítélés körébe tartozik. Ezért a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek ítélte a nyomtatott sajtóval szemben megfogalmazott minden kényszert, amely azt saját meggyőződése szerint nem publikálható anyagok közzétételére kötelezi.

A Ptk. módosítása a válaszdás jogát nem korlátozza a médiumok meghatározott típusaira – a hozzáférés-szabályozást kiterjeszti a sajtó egészére. A személyhez fűződő jogok védelmének álcázva az egész médiarendszert olyan modellt szerinte akarja átalakítani, amelyben a társadalomban jelen lévő vélemények kiegyensúlyozott megjelenítése a sajtó jogilag kikényszeríthető kötelessége. A sajtószabadság igen lényeges összetevője, hogy a tulajdonos és a szerkesztő szabadon válogasson a vélemények között – ez adja az adott médium arculatát. Nem igaz a javaslat indokolásának az a megállapítása, amely szerint a válaszközlés megtagadása „az illető szabad véleménynyilvánításhoz való jogát is megsérti”.⁴⁴ A sajtószabadság elsősorban a sajtó, a médium szabadsága, nem pedig a megszólalni akaró egyéneké: „Alkotmányunk sem biztosít jogot senki számára, hogy nézetét, véleményét az általa kiválasztott sajtóterméken keresztül juttassa el a külvilághoz.”⁴⁵ Akkor is így van ez, ha gyakorlatilag, elsősorban anyagi korlátok miatt, a lapalapítás jogával sem élhet mindenki. A médiaszabadság nem tehet többet e lehetőség biztosításánál, ezt azonban meg kell tennie. Ha a szabadság gyakorlása nem veszélyezteti és nem akadályozza a demokratikus

közvélemény működését és egyébként sem ütközik külső korlátba, akkor korlátozásának nincs alkotmányos indoka. Ezt fogalmazta meg Kiss László alkotmánybíró „a többségi határozat mögött meghúzódó sajtónyilvánosságra vonatkozó felfogás” kritikájában; különvéleménye szerint „a vélemények többszólalmúságát toleráló és biztosító alkotmányos rendszerben a sajtónyilvánosság lehetővé teszi, hogy az érintett személyek – tipikusan a közszereplők – elmondhassák, ütköztethessék véleményüket. Demokratikus viszonyok között a sajtópiac pluralitása a tömegtájékoztatási eszközök versenyét is megteremti.” Különösen igaz ez a most formálódó interaktív-globális médiarendszerre.

PARADIGMAVÁLTÁS A MÉDIASZABÁLYOZÁSBAN

Érdemes végül megvizsgálni, hogy a technológiai fejlődés milyen hatással lehet a médiaszabályozás, a hozzáférés-szabályozás jövőjére. A rádiós és televíziós műsorszolgáltatás is egyre kevésbé függ a korlátozottan rendelkezésre álló frekvenciáktól; a közönség ugyanazt a tartalmat egyre több közvetítő útján érheti el. A kiegyensúlyozottság követelménye olyan médiamodellben született, amelynek alapvető jellemzője a szűkösség és az egyoldalúság. Az információs és kommunikációs technológiák fejlődése érvénytelené tette ezeket a kiindulópontokat. A folyamat első állomásai a kábelrendszerek és a műholdak voltak, a távközlés, a számítástechnika és a média gyorsuló összefonódása pedig újabb lehetőségeket nyit. Az internet, a digitális technológia a hagyományos tömegkommunikációtól alapvetően eltérő kommunikációs rendszert hoz létre. A médiakonvergencia⁴⁶ folyamatában formálódó új médiarendszer a szereplők és a szolgáltatások körének tetszőleges bővíthetőségére és az interaktivitásra épül.

Az új médiumokat a tárolási és terjesztési kapacitások bősége jellemzi, ami egyrészt minden eddiginél nagyobb választási lehetőséget biztosít a felhasználó számára, másrészt minden eddiginél nagyobb számú beszélő megjelenését teszi lehetővé. Ehhez hozzájárul az is, hogy a hozzáférés minden eddiginél alacsonyabb ráfordítást igényel. Az egyéni és a tömegkommunikáció határán születő médiumok megteremtik a folyamatos és azonnali visszacsatolás lehetőségét, a kapott tartalomra a felhasználó azonnal reagálhat, sok esetben pedig a tartalom nem más, mint a felhasználók közötti párbeszéd. Az új rendszer a médiafelhasználás tudatosságát erősíti; a felhasználó megtalálhatja az őt érdeklő tartalmakat és elkerülheti a neki nem tetszőket – az ő kezébe kerül a szelektálás lehetősége.

ge. A kialakuló nyilvánosság nem szerkesztett nyilvánosság, a tartalmak közvetítés nélkül jelenhetnek meg: minden egyén és társadalmi csoport azt és olyan formában tehet közzé, amit és ahogyan helyesnek tart. A beszélőből és a befogadóból egyaránt résztvevő lesz.

A formálódó médiarendszer – a nyilvános viták számára minden korábbinál hatékonyabb fórumokat biztosítva – magában rejti az általános hozzáférés lehetőségét: „feloldhatja a be nem avatkozás és a sokszínűség között feszülő konfliktust”.⁴⁷ A technológia alkalmas a térbeli, időbeli és kulturális távolságok áthidalására, megteremtheti a globális nyilvánosság kereteit. A sokszínűség a rendszer lényegi sajátossága, amely önmagától, külső beavatkozás nélkül létrejön – a közösség érdekei az állam nélkül is érvényesülnek. Nincs értelme bármilyen egyensúlyról beszélni, ha a beszélők száma korlátlanul növelhető. Az új médiumok – elsősorban az internet – nagyon alacsony ráfordítással teszik lehetővé, hogy álláspontját bárki bármely kérdésben nyilvánosan ismeresse. Az információhoz jutás tudatossága értelmetlenné teszi a beavatkozást, mert a felhasználó nagyon könnyen elkerülheti a neki nem tetsző tartalmakat. Az interaktivitás, az azonnali reagálás lehetősége ugyanakkor minden külső beavatkozásnál hatékonyabban garantálja a szemben álló vélemények kifejezésre juttatását és tényleges ütköztetését, a társadalmi kérdések nyilvános megvitatását.⁴⁸ A lex Répássy éppen e folyamatokkal ellentétes irányba indult el. Amikor a válaszadásnak, a hozzáférés-szabályozásnak már azokon a területeken is egyre kisebb létjogosultsága van, amelyeken eddig működött, akkor a magyar jogalkotás kiterjesztené azt a média egészére. A magyar médiaszabályozás nem tud kilépni a megkésetttség állapotából.

Mindez nem azt jelenti, hogy a média területén egyáltalán nincs szükség állami beavatkozásra. Az új lehetőségekkel új problémák járnak, amelyek közül sokat az állam és a jog képes megoldani. Egyrészt továbbra is garantálni kell az egyén védelmét, hatékony jogérvényesítési eszközökkel fenn kell tartani a védelem eddigi szintjét. Ehhez az államnak teret kell engednie az új viszonyokhoz rugalmasabban alkalmazkodó önszabályozó mechanizmusoknak és támogatnia kell az olyan (technikai) eszközök elterjedését, amelyek képessé teszik az egyént önmaga megvédésére. Másrészt az állami beavatkozás megakadályozhatja, hogy egyes csoportok kiszoruljanak a nyilvánosság új tereiből. Ennek eszköze lehet az információs szolgáltatásokhoz való – tartalomsemleges – hozzáférés biztosítása (mint például a távközlési szabályozásban előírt egyetemes szolgáltatás), valamint a szükséges infrastruktúra beszerzésének támogatása (példá-

ul az informatikai eszközök vámentessége, adókedvezmények). Harmadrészt továbbra is indokolt a médiapiaci koncentráció korlátozása, ami az államtól a formálódó információs-kommunikációs piac viszonyainak egységes szemléletét követeli meg.

A SAJTÓSZABADSÁG VÉDELMEBEN

Az Alkotmánybíróság a lex Répássy-ügyben nem védte meg a sajtószabadságot, legfeljebb haladékat adott neki. A többségi határozat egésze igen lehangozó képet fest a magyar sajtóról: félni kell tőle, mert a jó sztoriért mindenkin átgázol és feltétel nélkül behódol a gazdasági-politikai érdekeknek. Megregulázása végett az alkotmánybírák akár a maguk állította követelményektől is eltekintenek. A szabadság magában hordja a vele való visszaélés lehetőségét, a túlkapásokkal szemben pedig védekezni kell. A közönség azonban a szabadság csorbítása nélkül is rendelkezik az ehhez szükséges eszközökkel, legfeljebb még nem tanult meg bánni azokkal. A média összességében nem jobb és nem rosszabb, mint az azt körülvevő társadalmi környezet. A magyar sajtó és a magyar sajtószabadság bizalmat érdemel.

JEGYZETEK

1. Alkotmány 61. § (3) bekezdés.
2. Kukorelli István alkotmánybíró mutat rá különvéleményében arra, hogy a személyiségi jogok, bár igen közeli kapcsolatban állnak az emberi méltósághoz való alapjoggal, mégsem azonosak azzal. „Az emberi méltósághoz való jog az »általános személyiségi jog« egyik megfogalmazása. Az általános személyiségi jog anyajogából fakadó egyes jogok pedig [...] a szükségesség és arányosság tesztje alapján korlátozhatók.”
3. Különvéleményében Kukorelli István alkotmánybíró is hivatkozik erre az indokra.
4. A törvényjavaslat indokolása. Általános indokolás.
5. Súlyos jogértelmezési nehézségbe ütközne a képmással való visszaélés (például karikatúra), a magántitok vagy a névjog sérelme esetén adott válasz tartalmának körülhatárolása.
6. BH 1993. 89.
7. Holló András különvéleménye. A bírói gyakorlatban a helyreigazítás ilyen alkalmazására van is példa, például BH 1983, 354.
8. *A köztársasági elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz*, Fundamentum, 2001/2.
9. Több írásában ezt az álláspontot képviseli HANÁK András. Lásd *Meddig nyújtható a magyar szólásszabadság?*,

- Fundamentum, 2001/2., valamint *Új törvényt, Répássy!*, Élet és Irodalom, 2001. december 14.
10. Ptk. 84. § (1) bekezdés c) pont. Megfontolandó lehet a sajtóról szóló 1914. XIV. törvénycikk 43. §-ának az megoldása, amely szerint a sajtóban elkövetett rágalmasz vagy becsületsértés esetén a sértett kérelmére a bíróság elrendelte, „hogy az ítéletet indokaival együtt annak az időszaki lapnak szerkesztője, amelyben a sértő közlemény megjelent, ugyanebben a lapban [...] tegye közzé”.
 11. 57/2001. (XII. 5.) AB határozat.
 12. A javaslat indokolása. Általános indokolás.
 13. A javaslat indokolása. Részletes indokolás.
 14. Rtv. 49. § (1) bekezdés.
 15. 30/1992. (V. 26.) AB határozat.
 16. Monroe Price ezt a megoldást „tulajdonhözafférésnek” nevezi. Lásd Monroe E. PRICE: *A televízió, a nyilvános szféra és a nemzeti identitás*, Budapest, Magvető Kiadó, 1998, 318–331.
 17. Monroe Price kifejezésével „beszélőhözafférés”. Lásd *uo.*
 18. 37/1992. (VI. 10.) AB határozat.
 19. *Red Lion Broadcasting Co. versus FCC*. 395 U. S. 367 (1969). A *fairness doctrine* szerint a műsorszolgáltatók kötelesek egyrészt a köz érdeklődésére számot tartó vitás kérdéseket bemutatni, másrészt biztosítani, hogy ha egy ilyen kérdés egyik oldalát bemutatták, akkor a másik oldal is megjelenjen.
 20. BVerfGE 90, 60, 87.
 21. 37/1992. (VI. 10.) AB határozat. Az Alkotmánybíróság ezzel a médiarendszer egészére a külső pluralista modellt fogadta el.
 22. Rtv. 4. § (1) bekezdés. A közszolgálati műsorszolgáltatóval szemben az Rtv. 23. § (2) bekezdése a rendszeres, átfogó, elfogulatlan, hiteles és pontos tájékoztatás kötelezettségét állítja, ami tartalmilag teljesen megegyezik a 4. § követelményeivel.
 23. Az Rtv. a kiegyensúlyozottság követelményét több helyen, más-más tartalommal határozza meg (4. §, 23. §, 49. §). A törvény egészéből az átfogó követelményként történő értelmezés következik, a panaszbizottság gyakorlata is – általában – ezt követi.
 24. HALMAI Gábor: *Függetlenség és kiegyensúlyozottság a médi-umokban*, in *Közszolgálatosság a médiában*, szerk. TERES-TYÉNI Tamás, Budapest, Osiris–MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 1995, 41.
 25. Rtv. 4. § (2) bekezdés.
 26. Az eljárást részletesen az Rtv. 49. § (1)–(3) bekezdései szabályozzák.
 27. A panaszbizottság és tagjai jogállását az Rtv. 47–48. §§ szabályozzák. A panaszbizottság döntései ellen fellebbezés nyújtható be a testülethez, a testület határozatának felülvizsgálatát pedig a bíróságtól lehet kérni (Rtv. 51. §).
 28. Rtv. 50. § (2)–(3) bekezdések.
 29. 20-1-515/2000.
 30. 20-1-517/2000.
 31. Rtv. 49. § (1) bekezdés.
 32. A testület viszont személyes érintettség hiányában több esetben azzal az indokkal semmisítette meg az eljáró tanács határozatát, hogy a panaszt nem az arra jogosult nyújtotta be – a testület az Rtv. vonatkozó rendelkezéseit kifejezetten válaszádsai jognak tekinti. A testület szerint a személyesen nem érintett panaszos ügyében csak egyéb panaszként, jogi kötelező erővel nem rendelkező határozattal hozható döntés. A törvény azonban nem igazolja ezt az álláspontot, mivel az „egyéb panaszok” körét nem a kifogást tevő személye, hanem a beadvány tárgya szerint határozza meg: éppen azokat a panaszokat sorolja ide, amelyek nem a kiegyensúlyozottság sérelmét kifogásolják.
 33. 22-1-98/1997/2.
 34. 22-1-1751/97.
 35. 20-1-487/2000.
 36. 22-360/96.
 37. Rtv. 49. § (2) bekezdés.
 38. 22/1997. sz. ORTT-határozat.
 39. 22-1-419/98.
 40. 20-269/2001.
 41. Rtv. 49. § (2) bekezdés.
 42. 20-1-188/2000.
 43. *The Miami Herald Publishing Co. versus Pat Tornillo*, 418 U. S. 241 (1974). Az Alkotmánybíróság erre a döntésre is hibásan hivatkozott.
 44. A javaslat indokolása. Részletes indokolás.
 45. Kukorelli István alkotmánybíró különvéleménye.
 46. A konvergencia az Európai Unió bizottságának a távközlési, média- és információtechnológiai szektorok konvergenciájáról és annak szabályozási kihatásairól szóló Zöld Könyve szerint „különböző hálózati platformok azon képessége, hogy alapvetően hasonló szolgáltatási fajtákat hordozzanak”, illetve „olyan fogyasztói eszközök összefonódása, mint például telefon, televízió és személyi számítógép”.
 47. GYÖRFI Tamás: *Szólásszabadság az Interneten: az analógiák nyomában*, Társadalmi Szemle, 1998/2, 104.
 48. Az általános hozzáférés és a globális nyilvánosság lehetősége természetesen nem jelenti azonnal és feltétlenül annak megvalósulását. Vajda Éva szerint ezt jelentős képzettségbeli (a számítógép kezelése, az angol nyelv ismerete) és anyagi (a szükséges infrastruktúra megszerzése, akár az egyes szintjén, akár az egyes társadalmi csoportok, sőt az egyes nemzetek szintjén) korlátok akadályozzák, a nyilvánosság pedig nem kritikai funkciót tölt be, hanem „multimédiális cirkuszhoz közeledik”, hatékony működését gátolja az információkkal való túltelítettség, valamint a test és állandó, egységes identitás nélküli részvételből eredő felelősségmentesség. Lásd: VAJDA Éva: *Az Internet mint társadalmi nyilvánosság: a habermasi koncepció öröksége*, in *A média jövője*, szerk. CSERMELY Ákos, RÁDULY Margit, SÜKÖSD Miklós, Budapest, Média Hungária Kiadó, 1999, 57–61.